

UDK: 368.914.2(497.4)

dr. Tine Stanovnik*

Uvedba točkovnega sistema v pokojninski sistem Slovenije¹

Povzetek

Nadaljnje spremembe v pokojninskem sistemu Slovenije so nujne - predvsem k večji preglednosti in poenostavitvam. Kakor je znano, je zaradi prekinitve usklajevanja pokojnin v drugi polovici leta 1990 in prvi polovici leta 1991, pa tudi njihovega poznejšega nepopolnega usklajevanja s plačami sistem določanja vstopnih pokojnin postal zelo zapleten. Poenostavitev pri določanju slednjih lahko dosežemo s točkovnim sistemom. Ob uvedbi tega sistema bi tudi zagotovili, da sedanji in novi upokojenci ne bi bili na slabšem kakor v "starem" sistemu. Točkovni sistem bi omogočal prožnejše in preglednejše usklajevanje pokojnin. V prispevku navajamo še kratek primerjalni prikaz točkovnih sistemov v Nemčiji, Romuniji, Litvi, Estoniji in Slovaški republiki.

Ključne besede: pokojninski sistem, točkovni sistem

Summary

We argue that further changes to the pension system in Slovenia are necessary, mostly in the direction of greater transparency and simplicity. Due to ruptures in pension indexation in 1990 and 1991, and to the fact that pension indexation did not quite follow the growth of nominal wages during the 1990s, the determination of entry pensions became quite complex, owing to the desire to strictly pursue the principle of horizontal equity. This complexity could be resolved through the introduction of a point system which is simple, transparent and robust. Such a change could also assure that no pensioner would be worse off compared to the present system. Finally, we present a comparative analysis of the point systems in Germany, Romania, Lithuania, Estonia and the Slovak Republic.

Key words: pension system, point system

JEL: J260, H550

1. Uvod

Minilo je sedem let od uvedbe pokojninske reforme v Sloveniji. V tem času so se pokazali vidni učinki in uspehi, pa tudi slabosti. Zagotovo je ena od slednjih velika nepreglednost sistema, ki se med drugim kaže v načinu izračunavanja vstopne pokojnine. To slabost je mogoče odpraviti z uvedbo točkovnega sistema.

Znano je, da je že bela knjiga o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja iz leta 1997 predvidela uvedbo točkovnega sistema. Ne vemo, zakaj in v kateri fazi razdelave reformnih predlogov je bil ta predlog izločen. To je bila zagotovo »zamujena« priložnost, tako da je javni pokojninski sistem - v celoti gledano - z leti postajal še bolj nepregleden in zapleten. V članku je priobčen kratek prikaz sedanjega izračuna

* Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana

¹ Zahvaljujem se dr. Ines Sarazin Lovrečič, vodji službe za statistiko in raziskave na Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, Dušanu Kidriču (UMAR) in tujim strokovnjakom Cristianu Tomi (Romunija), Romasu Lazutki (Litva) in Mariji Svorenovi (Slovaška republika) za dragoceno pomoč in dodatna pojasnila. Ni treba posebej poudarjati, da gredo vse napake izključno "na račun" avtorja.

vstopne pokojnine v Sloveniji in predlog izračuna na osnovi točk. Nadaljujem s primerjalnim prikazom točkovnih sistemov v Nemčiji, Romuniji, Slovaški republiki, Litvi in Estoniji. Seznam držav, ki imajo točkovni sistem, s tem ni izčrpan, a je vendarle dovolj reprezentativen. Med pomembnejšimi sistemi javnega pokojninskega zavarovanja, ki jih nisem vključil v primerjalni prikaz je francoski sistem. Prav tako nisem podal prikaz točkovnega sistema naše sosede - Hrvaške.

2. Pokojninski sistem v Sloveniji in uvedba točkovnega sistema

Kaj je narobe s samo pokojninsko formulo, ki določa vrednosti vstopne pokojnine? Ta formula zagotovo ni pregledna, »pravzrok« pa nedvomno tiči v prekinitvi usklajevanja pokojnin s plačami ter v zamrznitvi usklajevanja v letih 1990 in 1991. Prekinitev usklajevanja je povzročila težave pri uveljavljanju načela horizontalne izenačenosti. Poenostavljeno povedano, osebi, ki sta se upokojili ob enaki starosti in sta v delovnem obdobju prejemale, relativno gledano, enaki plači (npr. obe sta 40 let prejemale plačo, ki je bila enaka 80 % povprečne plače v državi), prejmeta tudi enako pokojnino ne glede na leto upokojitve. Zamrznitev pokojnin je torej prinesla motnjo v sistem oziroma v »tehniko« uveljavljanja načela horizontalne izenačenosti, prilagoditev sistema pa je bila - kakor bomo videli - usmerjena k vpeljavičasne, ne prav elegantne rešitve.

Če (a) se vstopne pokojnine določajo na osnovi posameznikovih preteklih plač in (b) se pokojnine usklajujejo z rastjo povprečne plače, je celotni sistem določanja pokojnine zelo enostaven. Izpolnitev pogojev (a) in (b) samodejno omogoča, da je izpolnjeno tudi načelo horizontalne izenačenosti, tj. da upokojenci, ki so imeli enako »zgodovino« plač (tj. enaki relativni plači v aktivni dobi, glede na povprečno plačo v državi), prejema enake pokojnine.

Velja namreč:

$$P = \frac{1}{N} \sum (W_t \cdot Iw_t) \cdot \sum od, \quad (1)$$

pri čemer je:

P = izračunana pokojnina,

$\sum od$ = vsota odmernih stopenj,

W_t = posameznikova plača v letu t ,

N = število let, upoštevanih za izračun pokojninske osnove;

$$Iw_t = (1 + w_t)(1 + w_{t+1}) \dots (1 + w_{T-1}), \quad (2)$$

pri čemer je:

w_t = nominalna stopnja rasti povprečne plače (v RS) v letu t ,

T = leto upokojitve.

Torej je:

$$Iw_t = Wa_T / Wa_t, \quad (3)$$

pri čemer je:

Wa_t = povprečna plača v RS v letu t ,

Wa_T = povprečna plača v RS v letu T .

Tako lahko končno zapišemo:

$$P = Wa_T \cdot \frac{1}{N} \sum (W_t / Wa_t) \cdot \sum od. \quad (4)$$

Z besedami:

pokojnina = povprečna plača v RS krat povprečno število pokojninskih točk krat vsota odmernih stopenj.

To je bila (*de facto*) tudi pokojninska formula, veljavna do leta 1990. Zaradi zamrznitve usklajevanja in želje, da se še naprej zagotavlja veljavnost načela horizontalne izenačenosti, je bila sprejeta odločitev, da se spremeni formula za izračun vstopnih pokojnin. Formula, kakršna velja zdaj, se zapiše kot:

$$P = \frac{1}{N} \sum (W_t V k_t) \cdot \sum od, \quad (5)$$

pri čemer je:

$V k_t$ = valorizacijski količnik za obdobje od t do T .

Ali lahko sedanjo pokojninsko formulo v Sloveniji zapišemo tudi v »izrazoslovju« točkovnega sistema? V ta namen izraz (5) zapišemo kot:

$$P = \frac{1}{N} \sum [(W / Wa_t) \cdot Wa_t \cdot V k_t] \cdot \sum od \quad (6)$$

$$= \frac{1}{N} \sum (W_t / Wa_t \cdot V_t) \cdot \sum od, \quad (7)$$

pri čemer je:

$V_t = Wa_t \cdot V k_t$,

torej je pokojnina enaka produktu med povprečno vrednostjo produkta števila točk v letu t ter vrednostjo točke v letu t in vsoto odmernih stopenj.

»Vrednost točke v letu t « (tj. V_t) predstavlja povprečno plačo v RS leta t , »revalorizirano« oziroma prevedeno na leto upokojitve, tj. leto T . Kot rečeno, gre za prav posebno revalorizacijo, z valorizacijskimi količniki, določenimi na ZPIZ-u. Ta formula ni tako »elegantna« kakor formula (4): le v posebnem primeru, ko valorizacijski količniki predstavljajo indekse rasti nominalnih plač, torej ko lahko zapišemo valorizacijski količnik kot izraz (2), se tudi izraz (7) poenostavi in reducira v izraz (4).

2.1 Kaj je »narobe« z valorizacijskimi količniki?

Valorizacijski količnik je bil vpeljan že leta 1992, ob pokojninskem zakonu. V 161. členu zakona se je določil v višini 0,866 za pokojnine, uveljavljene v letu 1992. Kakor rečeno, je bila to posledica zamrznitve pokojnin od oktobra 1990 do junija 1991. Ta količnik je bil potreben, da se ohrani »pravičnost« pokojnin oziroma da novi upokojenci delijo »usodo« starih. Valorizacijski količniki so pozneje postali sestavni del pokojninskega sistema, tudi z blagoslovom ustavnega sodišča. V slovenskem pokojninskem sistemu torej odmerni odstotki ustvarjajo optično iluzijo »velikodušnega« pokojninskega sistema, kajti valorizacijski količniki močno zmanjšajo učinek razmeroma visokih odmernih odstotkov. Tabela 1 daje nekaj bistvenih primerjav.

V stolpcu (2) so dane vrednosti valorizacijskih količnikov za leta od 1990 do 2005, veljavne v letu 2006. To so količniki, s katerimi se valorizirajo povprečne plače posameznika, ki se upokoji v letu 2006. Stolpec (3) daje vrednosti Wa_T/Wa_t , pri čemer je $T = 2005$. To so torej kazalniki rasti nominalne povprečne plače v RS. Stolpec (4) kaže razmerje med valorizacijskimi količniki in količniki, ki kažejo rast nominalne povprečne plače. Tako lahko iz stolpca 4 razberemo, da je pri tvorbi pokojninske osnove revalorizacija posameznikovih plač bistveno slabša od rasti nominalne povprečne plače, natančneje, pri tvorbi pokojninske osnove se dejansko upošteva le »del« (tj. med 0,77 in 0,79) rasti nominalne povprečne plače.

Vzemimo za posameznika ugodnejšo, tj. višjo vrednost 0,79. Tako lahko v prvem približku zapišemo:

$$Vk_t = 0,79 \cdot Wa_T / Wa_t.$$

Pokojninsko formulo v pokojninskem sistemu Slovenije, tj. izraz (5), lahko zapišemo kot:

$$P = \frac{1}{N} \sum (W_t / Wa_t \cdot Wa_T) \cdot 0,79 \cdot \sum od, \quad (8)$$

Tabela 1: Valorizacijski količniki ZPIZ (stolpec 2), valorizacijski količniki, osnovani na rasti nominalne povprečne plače (stolpec 3), in razmerje (2)/(3)

Leto	(2)	(3)	(4) = (2)/(3)
1990	24,224	31,167	0,777
1991	13,214	18,081	0,774
1992	4,448	5,722	0,777
1993	2,966	3,765	0,788
1994	2,312	2,934	0,788
1995	1,945	2,474	0,786
1996	1,687	2,155	0,783
1997	1,510	1,933	0,781
1998	1,378	1,765	0,781
1999	1,258	1,613	0,780
2000	1,137	1,461	0,778
2001	1,015	1,307	0,776
2002	0,925	1,192	0,776
2003	0,860	1,108	0,776
2004	0,814	1,048	0,777
2005	0,777	1,000	0,777

Vir: dokumentacija ZPIZ; za nominalne neto plače: Statistični letopis RS 2005.

Opomba: stolpec 3 kaže razmerje med povprečno neto plačo v letu 2005 in povprečno neto plačo v zadevnem letu.

torej:

$$P = \frac{1}{N} \sum (W_t / W_{a_t} \cdot W_{a_T}) \cdot \sum od^p,$$

pri čemer je:

$$\sum od^p = 0,79 \cdot \sum od.$$

Poglejmo primer moškega, ki ima 40 let delovne dobe in je vsa leta prejemal plačo, enako povprečni plači v RS v zadevnem letu. Oseba se upokoji oktobra 2006. Vzemimo, da je njegovo najboljšo povprečje plač doseženo v obdobju med 1990 in 2005. Vsota odmernih stopenj (tj. $\sum od$) je enaka 0,815. Njegova pokojnina bo (ne upošteva malenkostne revalorizacije v letu 2006) enaka:

$$P = \frac{1}{N} \sum (W_{a_t} / W_{a_t} \cdot W_{a_T}) \cdot 0,79 \cdot \sum od \\ = 1 \cdot W_{a_T} \cdot 0,79 \cdot 0,815,$$

to pa je:

$$P = 0,64 \cdot W_{a_T}.$$

Kakor vidimo, se naše zakonske odmerne stopnje razlikujejo od dejanskih (»efektivnih«). Efektivna odmerna stopnja za vsako dodatno leto delovne dobe je dejansko $0,64/40 = 1,6\%$. Ta odmerna stopnja je blizu nemški; nemški zavarovanec, ki prejema med delovno dobo povprečno plačo, naj bi po 45 letih delovne dobe dosegal pokojnino, ki bi bila 70 % njegove zadnje plače², tj. odmerna stopnja je enaka 1,56 %.

Ali ni torej čas, da slovenski pokojninski sistem preide k preglednejši formuli za določanje pokojnine? V tej pregledni rešitvi bi bila posameznikova pokojnina določena kot:

$$P = W_{a_T} \cdot \frac{1}{N} \sum (W_t / W_{a_t}) \cdot \sum od^p, \quad (9)$$

torej kot produkt treh faktorjev:

- povprečne plače v RS v danem letu (tj. letu pred upokojitvijo);
- povprečnega števila pokojninskih točk, ki jih posameznik pridobi;
- vsote odmernih odstotkov.

Seveda, to bi bil trenutek resnice in nedvoumno priznanje, da so »pravi« odmerni odstotki bistveno nižji od zakonsko določenih in blizu vrednosti

1,6 % za celotno zavarovalno dobo. Nekoliko prožna oblika formule za določanje vstopne pokojnine je:

$$P = V_T \cdot \frac{1}{N} \sum (W_t / W_{a_t}) \cdot \sum od^p. \quad (10)$$

V_T je vrednost točke, ki je »načelno« enaka povprečni plači v RS; usklajevanje pokojnin pa naj bi tako potekalo zgolj z določanjem vrednosti točke. Usklajevanje bi se opravljalo enkrat na leto in bi »načelno« moralo potekati skladno z rastjo nominalnih plač, kar zagotovo ni nujno. Osebnost se bolj nagibam k temu, da bi bila vstopna pokojnina določena v skladu z izrazom (9), za obstoječe pokojnine pa bi se usklajevanje opravljalo po neki družbeno sprejemljivi kombinaciji indeksa nominalne rasti povprečne plače in indeksa življenjskih stroškov.

Seveda, vsako usklajevanje vrednosti točke, ki ni enako rasti nominalne povprečne plače v RS, povzroča kršitev načela horizontalne izenačenosti, tj. upokojenci z enako zgodovino plač ne prejemo enakih pokojnin. Res je, da bi bili z usklajevanjem npr. 50 % rasti plače in 50 % rasti življenjskih stroškov starejši upokojenci nekoliko na slabšem od novih. Toda ne gre pozabiti, da bi bili novi upokojenci prizadeti (a) s tendenčnim zniževanjem povprečnega števila doseženih pokojninskih točk zaradi podaljševanja obdobja, ki se upošteva pri izračunu (od 18 let na 25 let in morebiti na celotno delovno dobo), in (b) zniževanjem odmernih odstotkov. To zniževanje bi se npr. ustavilo, ko bi bil dosežen pogoj, da posameznik s 40 leti delovne dobe, ki je prejemal plačo, enako povprečni plači v RS, in z »normalnim« vstopom v pokojninski sistem prejme vstopno pokojnino, ki je enaka 60 % povprečne plače v letu pred upokojitvijo (zdaj, kakor smo videli, dosega 64 %). Tako kakor v sedanji reformi bi tendenčno zniževanje odmernih stopenj veljalo tudi za obstoječe upokojence.

Posebno vprašanje je, kako bi se obstoječi pokojninski sistem prevedel v točkovnega. Ta prehod bi bil sicer lahko dokaj enostaven, če bi se opustilo nadaljnje zniževanje odmernih stopenj za obstoječe upokojence, ki ga zapoveduje pokojninska reforma iz leta 1999. V tem primeru bi se pokojnine obstoječim upokojencem usklajevale zgolj glede na rast vrednosti točke (tj. glede na V_T) in sploh ne bi bilo potrebno, da se jim določijo oziroma izračunajo povprečne vrednosti točke in vsota odmernih stopenj. V tem, enostavnejšem primeru bi zgolj določanje vrednosti točke (tj. usklajevanje, »slabše« od rasti plač) zagotavljalo nadaljevanje osnovne namere pokojninske reforme. Če bi bila sprejeta odločitev

² In ta plača je enaka povprečni plači v Nemčiji.

o nadaljevanju reforme tudi za obstoječe upokoјence, bi bilo potrebno *ex post* izračunavanje (individualno) povprečne vrednosti točke in vrednosti vsote odmernih stopenj. Zelo verjetno bi pri tem nastopile težave pri »kalibraciji«, zato je vprašanje, ali bi bilo takšno »preoblikovanje« sistema smiselno. Sicer pa, pokojnine novim upokoјencem bi se določale po formuli (9), pri čemer je treba opozoriti, da bi reforma (in nadaljevanje reforme!) učinkovala na zniževanje dveh členov v tej formuli. Povprečno število točk bi se zniževalo zaradi (a) daljšega obdobja, ki se upošteva za izračun: od 18 (ob zaključku reforme) postopoma na celotno delovno dobo, in zaradi (b) upadanja odmernih stopenj. Treba se je namreč spomniti, da bo ob zaključku reforme dejanska odmerna stopnja (za moške) znašala le $0,79 \cdot 0,725 / 40 = 1,43\%$, za ženske pa le malenkost več.

3. Točkovni sistemi v izbranih državah

V tem razdelku bomo prikazali točkovne sisteme v petih državah EU. Kot bomo videli, obstajajo določene razlike med temi sistemi, ne samo pri določanju same pokojninske formule, temveč tudi pri načinih usklajevanja osnovnega parametra - vrednosti točke.

3.1 Točkovni sistem v Nemčiji

Pokojninska formula

Sedanjo obliko točkovnega sistema je Nemčija vpeljala leta 1992. Pokojninska formula je oblike:

$$P = V \cdot C \cdot \sum K_t,$$

pri čemer imajo simboli naslednji pomen:

P = izračunana pokojnina,

V = vrednost pokojninske točke,

C = faktor, ki določa tip pokojnine (1 = če je pokojnina starostna, 1 = če gre za popolno nezmožnost za delo, 0,5 = če gre za delno nezmožnost za delo),

$\sum K_t$ = vsota pokojninskih točk.

Število točk v posameznem letu t je podano z izrazom;

K_t = posameznikova plača v letu t / povprečna plača vseh zaposlenih v letu t .

Formula se upošteva ne samo za določitev vstopnih, temveč tudi za usklajevanje obstoječih pokojnin; to se določa prek vrednosti pokojninske točke.

Določitev vrednosti točke in usklajevanje vrednosti točke

Ob reformi leta 1992 je bila vrednost točke določena tako, da se je dosegalo neko ciljno razmerje za zadevni tip zavarovanca. Natančneje, oseba, ki je delala 45 let in v tem obdobju prejela povprečno plačo, naj bi ob upokoјitvi prejela pokojnino, ki je enaka 70 % povprečne plače. Reforma iz leta 2001 predvideva zniževanje tega razmerja (do leta 2030), vendar ne pod 67 %.

Reforma iz leta 2001 je spremenila tudi način usklajevanja pokojnin; od leta 1992 so bile usklajevane glede na neto dohodek, od leta 2001 pa na osnovi rasti bruto dohodka, zmanjšano za:

- rast obveznih pokojninskih prispevkov;
- rast prispevkov za zasebne pokojninske načrte (»Riesterjeva reforma«);
- zviševanje razmerja med upokoјenci in aktivnimi zavarovanci.

Pri rasti prispevkov za zasebne pokojninske načrte ne gre za dejanske vplačane prispevke, temveč za »fiktivno« določeno »administrativno« rast. »Normativna« prispevna stopnja za zasebne pokojninske načrte naj bi rasla od 1 % leta 2002 na 4 % leta 2008, tj. po pol odstotne točke na leto. Takšno »normativno« upoštevanje prispevkov za zasebne pokojninske načrte seveda povzroča slabše usklajevanje pokojnin, delno opravičeno s tem, da naj bi zasebne pokojnine nadomeščale izpad oziroma zmanjšanje vrednosti javne pokojnine. To polodstotno zmanjševanje spominja tudi na Slovenijo oziroma slabše usklajevanje pokojnin zaradi »famoznega« 151. člena zakona.

Določitev največjega in najmanjšega možnega števila točk

Najvišje število točk je določeno posredno, z določitvijo maksimalne plače, iz katere se plačujejo prispevki. Leta 2002 je bila zgornja meja 54 tisoč, leta 2003 pa 61 200 evrov na leto. Minimalne pokojnine (iz naslova socialnega zavarovanja) dejansko ni. Starejše osebe lahko prejema socialnovarstveni prejemek, ki je seveda osnovan na dohodkovnem preizkusu.

Priznavanje točk za določena obdobja odsotnosti od dela

Priznavanje točk je dokaj široko. Tako se priznavajo točke za nego otroka, obdobje brezposelnosti in vojaške službe, pa tudi leta pridobivanja univerzitetne izobrazbe, skrbi za ostarele (nega domu). Za vsakega otroka se npr. dodelijo tri pokojninske točke. Za starše z vsaj dvema otrokoma se lahko dodelijo točke zaradi prekinitve delovne

kariere, in sicer od otrokovega 3. do 10. leta. Za vsako leto tega obdobja se dodeli 1/3 točke – seveda pod pogojem, da roditelj v tem obdobju ne dela.

Upokojitvena starost

Normalna upokojitvena starost je 65 let.

Predčasna upokojitev

Predčasna upokojitev brez odbitkov

Moški se lahko upokoji pri 63. letu, vendar le pod pogojem, da ima vsaj 35 let zavarovalne dobe. Ta meja naj bi se počasi dvigovala do vrednosti 65 let³. Ženska se lahko upokoji pri 60. letu, pod pogojem, da ima vsaj 15 let zavarovalne dobe (od tega 10 let po štiridesetem letu). Tudi ta meja naj bi se počasi dvigovala do vrednosti 65 let⁴.

Meja 60 let velja za nekatere kategorije brezposelnih in oseb z delno delovno zmožnostjo. V prihodnje naj bi se torej ohranila možnost predčasnega upokojevanja – brez odbitkov – le za brezposelne osebe in osebe z delno delovno zmožnostjo.

Predčasna upokojitev z odbitki

Ta oblika upokojevanja je mogoča za osebe, ki imajo dovolj zavarovalne dobe (vsaj 35 let). Upokojitev je mogoča do pet let pred 65. letom.

Pribitki in odbitki

Za vsako leto upokojitve po »normalni« starosti 65 let se izračunana pokojnina dodatno poveča za 6 % na leto. Za vsako leto upokojitve pred »normalno« starostjo 65 let se pokojnina zniža za 3,6 % na leto; če se oseba upokoji v 62. letu, se npr. izračunana pokojnina zniža za 10,8 %.

Usklajevanje pokojnin

Pokojnine se usklajujejo glede na vrednost točke. Usklajevanje točke je bilo prekinjeno leta 2000, ko se je njena vrednost usklajevala le z rastjo cen. Kakor smo omenili, je reforma iz leta 2001 določila nov način usklajevanja. Okoli 50 % vseh moških upokojencev in kar 90 % vseh ženskih upokojenk ima manj od 45 pokojninskih točk.

3.2 Točkovni sistem v Romuniji

Pokojninska formula

Romunija je vpeljala novo formulo za določitev pokojnine v javnem pokojninskem sistemu v sklopu pokojninske reforme iz leta 2000. Zakon je začel veljati 1. aprila 2001.

Formula je:

$$P = A \cdot V \cdot \frac{1}{N} \sum K_t,$$

pri čemer imajo simboli naslednji pomen:

P = izračunana pokojnina;

A = parameter, odvisen od tipa pokojnine (starostna, invalidska, družinska itd). Za starostno pokojnino je vrednost enaka 1;

V = vrednost pokojninske točke;

K_t = povprečni mesečni bruto dohodek zavarovanca v letu t / povprečni mesečni bruto dohodek (plača) v Romuniji v letu t ;

N = polna prispevna doba; vrednost je 30 let za moške in 25 let za ženske ter se počasi dviguje – 35 let za moške leta 2015 in 30 let za ženske leta 2014.

$\sum K_t$ je vsota pokojninskih točk, pri čemer gre seštevanje po celotni prispevni dobi (ki je lahko večja ali manjša od polne prispevne dobe).

Določitev vrednosti pokojninske točke in njeno usklajevanje

Pokojninski zakon iz leta 2000 določa, da vrednost točke ne bo manjša od 30 % povprečne mesečne bruto plače in ne večja od 50 % povprečne mesečne bruto plače v zadevnem letu. Vlada predlaga vrednost, parlament pa sprejme (ali zavrne) predlog. Vrednost točke je septembra 2006 znašala 31,5 % povprečne bruto plače. Pokojnine se usklajujejo z določanjem vrednosti točke.

Določitev največjega in najmanjšega možnega števila točk

Največje možno število točk v danem letu je 5, najmanjše možno število točk pa praviloma ne more biti nižje od 0,25.

Priznavanje točk za določena obdobja odsotnosti od dela

Za nego otroka se priznava 25 % povprečne bruto plače v zadevnem obdobju (tj. 0,25 točke); za služenje vojaškega roka se priznava 25 % povprečne bruto plače v zadevnem obdobju (tj. 0,25 točke).

Polna upokojitvena starost

Dejanska upokojitvena starost je zelo nizka. Zakon predvideva postopno dvigovanje upokojitvene starosti na 65, in to za moške do leta 2015, za ženske pa do leta 2014.

Predčasna upokojitev

Predčasna upokojitev je mogoča pod nekaterimi pogoji. Obstajata dve obliki predčasne pokojnine.

Predčasna pokojnina: oseba mora imeti prispevno dobo, ki vsaj za deset let presega polno prispevno dobo. Upokojitev je mogoča, če se oseba upokoji največ pet let pred polno upokojitveno starostjo. Posebnih odbitkov ni.

³ Po Axel Borsch-Supan et al.(2001) naj bi se meja dosegla že leta 2004.

⁴ Po Axel Borsch-Supan et al.(2001) naj bi se meja dosegla že leta 2004.

Delna predčasna pokojnina: oseba mora imeti prispevno dobo, ki presega polno prispevno dobo, a manj kakor za deset let. Upokojitev je mogoča, če se oseba upokoji največ pet let pred polno upokojitveno starostjo. Pri tem velja poudariti, da so odbitki zelo veliki.

a) če oseba presega polno prispevno dobo le do enega leta, je znižanje pokojnine enako 0,50 % na mesec. Če se torej upokoji pet let pred polno upokojitveno starostjo, je znižanje enako $60 \cdot 0,5 \% = 30 \%$ pokojnine;

b) če oseba presega polno prispevno dobo med enim letom in devetimi leti, so odbitki različni – večje je preseganje, manjši so odbitki. Če npr. oseba presega polno prispevno dobo za pet let, je odbitek za vsak mesec enak 0,25 %. Upokojitev pet let pred doseganjem polne starosti bo torej povzročila nižjo izračunano pokojnino za $60 \cdot 0,25 \% = 15 \%$;

c) če oseba presega polno prispevno dobo za več kakor devet let, a manj od deset, je znižanje pokojnine enako 0,05 % na mesec. Če se torej upokoji pet let pred polno upokojitveno starostjo, je pokojninsko znižanje enako $60 \cdot 0,05 \% = 3 \%$ pokojnine.

Pribitki in odbitki

Odbitki so razvidni iz določitve delnih predčnih pokojnin. Osebam, ki izpolnijo pogoj za prejemanje »normalne« starostne pokojnine, se za vsak dodaten mesec povprečno število točk poveča za 0,3 %, torej za 3,6 % na leto. Če torej oseba dela dvanajst mesecev nad polno upokojitveno starostjo in v tem obdobju prejema dvakratnik povprečne plače, se ji dodatno povprečno število točk poveča za $2 \cdot 3,6 \% = 0,072$.

Usklajevanje pokojnin

Pokojnine se usklajujejo z usklajevanjem oziroma določanjem vrednosti točke.

3.3 Točkovni sistem v Slovaški republiki

Pokojninska formula

Javni pokojninski sistem je bil spremenjen s pokojninsko reformo, ki je začel s 1. januarjem 2004 vpeljala točkovni sistem. Starostna pokojnina se izračunava po formuli:

$$P = Ka \cdot S \cdot V,$$

pri čemer so simboli:

P = izračunana pokojnina,

Ka = povprečno število točk,

S = delovna (zavarovalna) doba,

V = vrednost točke.

Povprečno število točk (Ka) se izračunava po formuli:

$$Ka = \frac{1}{N} \sum K_t,$$

pri čemer je:

K_t = letni bruto dohodek zavarovanca v letu t / povprečna letna bruto plača v Slovaški republiki v letu t ,

N = obdobje, za katero se povprečje izračunava.

Sprva, ob sprejemu reforme, je bilo obdobje, za katero se izračunava povprečje, določeno kot celotno obdobje od 1994; takrat se je ustanovila sedanja Agencija za socialno zavarovanje, ki je prevzela financiranje pokojnin (prej so se financirale iz državnega proračuna). Po enem letu uporabe tega »modela« se je izkazalo, da so izračunane pokojnine zelo visoke, zato je bila sprejeta odločitev, da se vzame celotno zavarovalno obdobje od 1984. To obdobje se bo daljšalo, dokler ne bo dosežena celotna delovna doba.

Določitev vrednosti pokojninske točke in njeno usklajevanje

Vrednost točke je določena kot 1,25 % povprečne mesečne plače. Torej bo posameznik, ki dela 40 let in prejema povprečno plačo, ob upokojitvi prejel 50 % povprečne plače. Vrednost točke se usklajuje na osnovi rasti bruto plač enkrat na leto (1. januarja).

Določitev največje in najmanjše možne vrednosti točke

Največja vrednost točke (tj. posamezni K_t) je 3.

Najmanjša možna vrednost točke ni določena neposredno, ampak zgolj posredno – s predpisi o minimalni plači. Priznavanje najvišje možne vrednosti števila točk za nove upokojence v posameznem letu je postopno (npr. v letu 2004 za nove upokojence le 60 % razlike med zgornjo mejo (tj. 3) in vrednostjo 1,25; tako so se priznavale posamezniku, ki je imel tri točke, le $1,25 + (3 - 1,25) 60 \% = 2,30$ točke). To postopno priznavanje naj bi potekalo do leta 2015, ko bi bila dosežena vrednost 3.

Priznavanje točk za določena obdobja odsotnosti od dela

Priznava se 0,3 pokojninske točke za vsako leto nege otroka in vsako leto vojaške službe.

Upokojitvena starost

Starostna meja za upokojitev se zvišuje na 62 let za moške in ženske. Za moške bo starostna meja dosežena leta 2008, za ženske pa leta 2024.

Predčasna upokojitev

Predčasna upokojitev je mogoča pod nekaterimi pogoji. Zavarovanec mora imeti vsaj deset let zavarovalne dobe in zadostna vplačila prispevkov, tako da je izračunana pokojnina višja od 120 % uradno določenega življenjskega minimuma. Izračunana pokojnina se za 0,5 % zmanjša za vsak mesec upokojitve pred starostno mejo za upokojitev, torej za 6 % za vsako manjkajoče leto do starostne meje.

Pribitki in odbitki

Za vsak mesec nad starostno mejo se pokojnina poviša za 0,5 %; na letni ravni znaša to 6 %. Odbitki so po velikosti enaki, kakor je razvidno iz določitve predčasnih pokojnin.

Usklajevanje pokojnin

Pokojnine se usklajujejo enkrat na leto, in to 1. julija. Indeks usklajevanja je aritmetična sredina med indeksoma rasti življenjskih potrebščin in povprečne plače.

3.4 Točkovni sistem v Litvi

Pokojninska formula

Reforma javnega pokojninskega sistema v Litvi se je začela leta 1995 z uvedbo nove pokojninske formule.

Formula za starostno pokojnino se zapiše kot:

$$P = B + 0,005 \cdot S \cdot D \cdot Ka$$

Označbe imajo naslednji pomen:

P = izračunana pokojnina,

B = osnovna pokojnina,

S = delovna doba (na podlagi evidenc socialnega zavarovanja),

D = povprečni dohodek, od katerega se plačujejo socialni prispevki,

Ka = povprečno število pokojninskih točk.

Povprečno število pokojninskih točk je izračunano kot:

$$Ka = \frac{1}{N} \sum K_t,$$

pri čemer je:

K_t = povprečna plača posameznika v letu t / povprečna plača vseh zaposlenih v letu t ,

$N = 10$ let.

Seštevek je narejen po najboljših desetih zaporednih letih (od zadnjih 15 let pred upokojitvijo).

»B«, tj. osnovna pokojnina, je v fiksnem znesku.

Določitev vrednosti pokojninske točke in njeno usklajevanje

Kakor je razvidno iz formule, je vrednost pokojninske točke določena posredno, in sicer kot produkt $0,005 \cdot D$, pri čemer je D povprečni dohodek, od katerega se plačujejo socialni prispevki. Pri izračunu povprečnega dohodka D se upoštevajo tudi vsa nadomestila dohodka (bolezni, nadomestilo za porodniški dopust, nadomestilo za brezposelnost), tako da je ta povprečna vrednost nižja od povprečne plače. Vrednost D se načelno določa oziroma izračunava enkrat na leto, v začetnem obdobju pa se je zaradi visoke inflacije določala vsake tri mesece.

Določitev največjega in najmanjšega možnega števila točk

Posamezne vrednosti K_t so omejene navzgor (ne morejo presežati vrednosti 5); omejitev navzdol je posredna, z določitvijo minimalne plače.

Priznavanje točk za določena obdobja odsotnosti od dela

Točke se priznavajo za obdobje nege otroka (do treh let), obvezne vojaške službe (eno leto) in drugih obdobj, v katerih posameznik prejema nadomestilo dohodka (bolezni, nadomestilo za porodniški dopust ali za brezposelnost).

Upokojitvena starost

Upokojitvena starost zelo počasi narašča ter bo dosegla 62 let in 6 mesecev (za moške) oziroma 60 let (za ženske) leta 2009.

Predčasna upokojitev

Mogoča je upokojitev do pet let pred upokojitveno starostjo: to velja za dolgotrajno brezposelne osebe, ki imajo vsaj 30 let delovne (zavarovalne) dobe. Za vsako leto upokojitve pred upokojitveno starostjo je odbitek 4 %. Gre za trajni odbitek.

Pribitki in odbitki

Poleg odbitkov za predčasno upokojitev so mogoči tudi pribitki za upokojitev po upokojitveni starosti. Pribitek 8 % se dobi za vsako leto upokojitve po upokojitveni starosti. Ta spodbuda ni zelo priljubljena, sistem namreč omogoča, da upokojenci, ki še delajo, dobivajo tudi polno pokojnino.

Usklajevanje pokojnin

V zakonodaji iz leta 1995 je bilo predvideno, da bo osnovna komponenta B usklajevana z indeksom življenjskih stroškov, drugi del pokojnine pa z rastjo povprečne plače. Dejansko je vlada višala B precej hitreje od stopnje inflacije. Prav tako se tudi vrednost D povišuje sporadično in natančnega pravila o usklajevanju pravzaprav ni.

3.5 Točkovni sistem v Estoniji

Pokojninska formula

Estonija je vpeljala novo formulo za določitev pokojnine v javnem sistemu v sklopu pokojninske reforme iz leta 1998.

Formula je oblike:

$$P = B + V \cdot s + V \cdot \sum K_t,$$

pri čemer imajo simboli naslednji pomen:

P = izračunana pokojnina,

B = enotna (osnovna) pokojnina,

s = število let delovne dobe do leta 1999,

$\sum K_t$ = vsota pokojninskih točk od leta 1999,

V = vrednost pokojninske točke.

V Estoniji so se očitno odločili, da za obdobje pred letom 1999 vsakemu zavarovancu priznajo eno točko za eno leto delovne dobe. Z drugimi besedami, pokojninska formula predpostavlja, da so vsi zavarovanci pred letom 1999 prejeli povprečno plačo. Ne poznamo razlogov za takšno odločitev: mogoče je, da so bile evidence plač pomanjkljive, in tudi, da je bila za obdobje pod sovjetskim režimom (tj. pred letom 1991) značilna velika plačna distorzija. To seveda ne pomeni, da je bila velika tudi plačna disperzija. Za obdobje od leta 1999 se pokojninske točke (formalno) določajo glede na plačane prispevke, tj. za dano osebo je število pokojninskih točk v letu t enako:

K_t = vplačani pokojninski prispevki za dano osebo v letu t / povprečno vplačani prispevki za vse delavce v letu t .

Lahko zgolj domnevamo, da je bil namen snovalcev reforme s takšnim izračunom povečati plačilno disciplino in skrb za plačilo socialnih prispevkov. Pod pogojem, da vsi zaposleni plačujejo socialne prispevke, je zgornji izraz enakovreden izrazu:

K_t = povprečna plača dane osebe v letu t / povprečna plača vseh delavcev v letu t .

Določitev vrednosti pokojninske točke in njeno usklajevanje

Do leta 2002 sta se vrednosti za B in V enkrat na leto določali, z zakonom, ki ga je sprejel parlament. Od leta 2002 pa se vrednosti B in V enkrat na leto usklajujeta, in to 1. aprila. Indeks usklajevanja je aritmetična sredina letne rasti indeksov življenjskih potrebščin in povečanja prihodkov (socialnih prispevkov).

Določitev največjega in najmanjšega možnega števila točk

Število točk navzgor ni omejeno, navzdol pa je posredno omejeno s predpisi o minimalni plači.

Priznavanje točk za določena obdobja odsotnosti od dela

Država priznava določena obdobja kot zavarovalna in za ta obdobja nakazuje prispevke. Slednji so zelo skromni, tako da je npr. roditelj, ki je skrbel za otroka (do treh let starosti), leta 2004 prejel le 0,15 točke za vsako leto.

Upokojitvena starost

Predpisana vstopna starost je 63 let; moški so jo dosegli leta 2001, ženske pa jo bodo leta 2016.

Predčasna upokojitev

Možna je upokojitev pred predpisano vstopno starostjo, tj. predčasna upokojitev, vendar največ do tri leta. Pokojnina se zniža za 0,4 % na mesec, tj. 4,8 odstotka na leto. To je nekoliko ugodnejše, kakor kažejo aktuarski izračuni; po teh izračunih naj bi bilo znižanje za 6 % na leto.

Pribitki in odbitki

Pokojnina se poveča za 0,9 % za vsak mesec odložene upokojitve, tj. upokojitve nad predpisano vstopno starostjo. Vsako leto odložene upokojitve torej prinese 10,8 % višjo pokojnino. Ta vrednost je višja od aktuarsko pravične stopnje, ki je na letni ravni »le« 7,2 %. Odbitki so razvidni iz pogojev za dodelitev predčasne pokojnine.

Usklajevanje pokojnin

Od leta 2002 se pokojnine usklajujejo tako, kakor se usklajujejo vrednosti B in V . To pomeni, da se obstoječim in novim upokojencem določajo enako. Usklajevanje se izvede enkrat na leto, in to 1. aprila. Indeks usklajevanja je aritmetična sredina letne rasti indeksov življenjskih potrebščin in povečanja prihodkov (socialnih prispevkov).

Literatura in viri

Bednarik, R. (2004), »Pension reform finally a reality«, *EIRO (European industrial relations observatory on-line)*.

Bela knjiga o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja, november 1997.

Börsch - Supan, A., Reil - Held, A., in Schnabel, R. (2001), »Pension provision in Germany«, v R. Disney in P. Johnson (urednika), *Pension systems and retirement incomes across OECD countries*, Edward Elgar, Cheltenham.

Chagny, O., Dupon, G., Sterdyniak, H., in Veroni, P. (2001), »Les reformes des systemes de retraite en Europe«, Revue de l' OFCE, julij.

IMF (1995), Republic of Slovenia: New challenges confronting the social insurance system, *Oktober, Washington, D. C.*

Lazutka, R. (2006), »Pension reform in Lithuania«, v E. Fultz (urednica), Pension reform in the Baltic states, ILO, Budapest.

Leppik, L., in Vörk, A. (2006), »Pension reform in Estonia«, v E. Fultz (urednica), Pension reform in the Baltic states, ILO Budapest.

OECD (2005), Pensions at a glance, *Pariz.*

Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji, Služba vlade RS za razvoj, 2006.

Preda, M., Pop, L. M., in Bocioc, F. (2006), »The gender dimension of social exclusion and social security reform in Romania«, ILO, Budapest.

Roberts, Lucy (2005), »Les points dans le regime de base allemand«, La lettre de l'Observatoire des Retraites, *marec.*

Schmähl, W. (2004), »Paradigm shift in German pension policy: measures aiming at a new public-private mix and their effects, v M. Rein in W. Schmähl (urednika), Rethinking the welfare state: the political economy of pension reform, Edward Elgar, Cheltenham.

Svorenova, M. (2006), »Pension reform and the trade unions in the Slovak Republic«, *mimeo.*